

BENNE MARADJANAK AZ ÚJSZÖVETSÉGBEN? A JÁNOS 7,53-8,11 ÉS A MÁRK 16,9-20 SZÖVEGKRITIKAI ELEMZÉSE

SZABADOS ÁDÁM

Sokan azért szeretik a Károli fordítást, mert az újabb fordításokban nincsen benne néhány mondat, ami a Károliban még megtalálható. Az új fordításokból hiányzik például János első levelének a Szentháromságra utaló mondata („Mert hárman vannak, akik bizonyosságot tesznek a mennyben: az Atya, az Ige, a Szentlélek, és ez a három egy”), és zárójelbe téve, vagy egyenesen lábjegyzetben olvasható néhány más mondatrész is, melyek a Károli fordításban még a szöveg háborítatlan részei. Legfájdalmasabb veszteségnek azonban az a két hosszabb szakasz tűnik, melyek kétes eredetére az újabb fordításokban zárójel utal: a János 7,53-8,11 és a Márk 16,9-20. Vajon mi az oka annak, hogy a különböző bibliafordítások szövegei között ilyen eltérések lehetnek?

Néhány dologgal érdemes tisztában lennünk az Újszövetség szövegével kapcsolatban. Először is: az Újszövetség egyetlen könyvének sincs meg az eredeti kézírata. Mielőtt ezen megütköznénk, szögezzük le: minden ókori dokumentumot csak másolatokból ismerünk. Az Újszövetség sem kivétel, csak abban különbözik más ókori iratoktól, hogy – Homérosz műveit leszámítva – lényegesen több korai kézirat áll rendelkezésünkre, mint a többi dokumentum esetében. Másodszor: a kézirat-másolatok között vannak eltérések. Az eltérések oka általában másolási hiba, de időnként szándékos betoldásokkal is találkozunk, melyek javítani próbálták a szöveget, vagy érthetőbbé akartak tenni homályosabb részleteket. Harmadszor: a másolatok közötti eltérések nem érintenek fontos teológiai kérdéseket, többnyire lényegtelen, vagy kis jelentőséggel bíró, apró részletekről van szó. (Az 1János 5 Szentháromságra utaló részlete szinte az egyetlen kivétel, de a Szentháromságról szóló tanítást az Újszövetség számos más helyéből is megérthetjük.) És végül: a szövegkritika tudománya hatalmas lépéseket tett az eredeti szövegek hibátlan rekonstruálása felé. A szöveg kilencvennyolc százaléka nem jelent problémát, a viták a maradék kettő százalék körül folynak. A jelenlegi tudományos konszenzus egyik példája a Nestle-Aland-féle (és a United Bible Societies által is elfogadott) görög szöveg, mely számos modern fordítás alapját képezi.

Mi okozza a Károli fordítás és a későbbi fordítások közötti eltéréseket, különösen a két hosszabb szakasz esetében, amit Márk és János evangéliumában találunk? Az eltérések oka az, hogy a Károli fordítás a bizánci szöveghagyományra támaszkodik, a későbbi fordítások azonban figyelembe veszik a reformáció óta előkerült számtalan kéziratot, melyek a bizánci hagyománynál régebbi és megbízhatóbb szövegvariánsokat adnak a kezünkbe. A bizánci szöveghagyomány nagy számú, de viszonylag késői és egymástól függő másolatokra támaszkodik. Az azóta előkerült papiruszok és kódexek – különösen a Codex Sinaiticus és a Codex Vaticanus – sokkal régebbi és megbízhatóbb kéziratok, melyek – további korai kéziratokkal kiegészülve –

közelebb juttatnak bennünket az eredeti szövegek eredeti alakjához, mint a bizánci hagyomány.

Ebben a cikkben a János 7,53-8,11-ről és Márk evangéliuma befejezéséről szeretném kifejtetni a véleményemet, kizárólag szövegkritikai szempontból. Miközben elmondom, hogy a bizonyítékok alapján én magam mit gondolok a két szakasról, azt is szeretném megmutatni, hogy szövegkritikusok milyen megfontolások alapján jutnak döntésre egy-egy vitatott részlettel kapcsolatban. Lehet, hogy egyeseknek végtelenül unalmas egy ilyen vizsgálat, de aki szeret a múlttal kézzelfogható kapcsolatba kerülni, az sok örömet találhat benne. Arról nem is beszélve, hogy nem kevesebbről, mint az Istentől ihletett írások hibátlan rekonstrukciójáról van szó!

1. BENNE VOLT JÁNOS EVANGÉLIUMÁBAN A HÁZASSÁGTÖRŐ NŐ ESETE?

A János 7,53-8,11-ben olvasható házasságtörő nő története szerves részét képezte azoknak a bibliafordításoknak, melyek a bizánci szöveget (az ún. Textus Receptus-t) követték, de a modern fordítások általában jelzik valamilyen formában az olvasóknak, hogy a szakasz eredetiségével komoly gondok vannak. A szöveg kritikai elemzése alapján a tudósok többsége arra a következtetésre jutott, hogy a történet valószínűleg nem volt része az evangélium János által véglegesített szövegének. Nézzük meg, hogy milyen külső és belső bizonyítékok szólnak a szakasz eredetisége mellett, és milyen érvek szólnak ellene.

A *külső* bizonyítékok nem támasztják alá a szöveg eredetiségét. A legtekintélyesebbnek tartott kéziratok nem tartalmazzák a perikópát. Hiányzik a két papiruszról (p⁶⁶, p⁷⁵), mely egyébként tartalmazza János evangéliumának hetedik és nyolcadik fejezetét (a p⁶⁶ esetében ez különösen sokatmondó, mert a papiruszt Kr. u. 200 körülre datálják). Hiányzik a legmegbízhatóbbnak tartott unciálékból, a $\aleph$ (Codex Sinaiticus) és a B (Codex Vaticanus) szövegéből, és számos más – széles földrajzi körből származó – unciáléból és minusculából (A, C, L, N, T, W, D, Q, Y, 0141, 053, 0211, 22, 33, 157, 565, 1230, 1241, 1242, 1253, 1333, 1424, 2193). Nincs benne János evangéliumának legkorábbi szír és kopt változatában, és hiányzik néhány örmény és ógrúz változathoz is.

A bizánci kéziratokban benne van a történet (E, F, G, H, K, M, U, G, P), és támogatja a nyugati hagyományhoz tartozó D unciálé is. Az egyházatyák tanúsága nem egyértelmű. Bizonyítja a perikópa létét számos latin egyházatyája írása (Ambrosiaster, Ambróziusz, Pacianusz, Rufinus, Jeromos és Augusztinus) valamint a Constitutiones Apostolorum, de egyetlen görög egyházatyája sem említi a 13. század előtt, és még akkor is azt állítja Zigabenusz, hogy az evangélium pontos másolatai nem tartalmazzák (vö. Bruce Metzger: *A Textual Commentary*, 220). Némelyik kézirat (ms. 225) a szakaszt a 7,36 utánra, mások (néhány grúz kézirat) a 7,44 utánra, megint más kéziratok (1, 565, 1076, 1570, 1582) a 21,25 utánra teszik. Egy kézirat (f13) a Lukács 21,38 utánra helyezi! Úgy tűnik, a nyugati és a bizánci hagyomány inkább arra hajlik, hogy a szöveg részévé tegye a történetet, a korai bizonyítékok és a legjobb kéziratok azonban nem támogatják ezt a hagyományt.

A *belső* bizonyítékok nem döntik el a vitát egyik irányban sem. A szakasz hosszúsága miatt eltekinthetünk attól a lehetőségtől, hogy a narratíva beillesztése (vagy kihagyása) egyszerű másolási hiba lenne, sokkal valószínűbb, hogy tudatos változtatásról van szó. Lehet, hogy a másoló szóbeli hagyományként ismerte ezt a történetet, és be akarta illeszteni az evangélium szövegébe. Az is lehet, hogy kivette a szakaszt az evangéliumból, mert nem fért meg a teológiai meggyőződésével. Néhányan amellettt érveltek, hogy a másoló számára a történet „félreérthetően megengedő volt a házasságtöréssel szemben” (Metzger, 221). De amellettt is lehetne érveket felsorakoztatni, hogy a perikópa harmóniában áll János evangéliuma többi részével. A 3,17-ben János például azt mondja: „Mert az Isten nem azért küldte el a Fiút a világba, hogy elítélje a világot, hanem, hogy üdvözüljön a világ általa.” Jézus dorgáló szavai az önigazult zsidók felé összhangban van a hetedik és nyolcadik fejezet parázs vitáival. Úgy tűnik, nem volt igazán jó oka egyetlen másolónak sem arra, hogy eltávolítsa a szakaszt az evangéliumból. Az a tény, hogy a történet egyes kéziratokban az evangélium más helyein (illetve Lukácsnál!) bukkan fel, inkább azt a véleményt erősíti, hogy a szakasz eredetileg János evangéliumától független szóbeli hagyományként létezett.

A külső és a *belső* bizonyítékok fényében azt a következtetést szűrhetjük le, hogy a János 7,53-8,11 eredetileg valószínűleg nem volt része János evangéliumának. A *külső* bizonyítékok erősen ellene mondanak annak, hogy a szakaszt az evangélium részének tekintsük. A legkorábbi és legelterjedtebb szövegváltozatokban nincs benne a házassátörő nő története. A *belső* bizonyítékok alátámasztják a külső bizonyítékokból leszűrt következtetést, mert könnyebb megmagyarázni azt, hogy utólag miért került be a szöveg az evangéliumba, mint az ellenkezőjét. Ebből ugyanakkor nem következik, hogy kitalált történetről lenne szó. A másoló, aki először bemásolta a perikópát az evangéliumba, mélyen meg lehetett győződve a beszámoló hitelességéről.

2. HOGYAN VÉGZŐDÖTT EREDETILEG MÁRK EVANGÉLIUMA?

A modern bibliafordítások általában zárójelbe teszik Márk evangéliumának 9-20. verseit, jelezve, hogy hitelességüket komoly kétely övezi. Vajon milyen megfontolások állnak az óvatosság mögött? Miért kételkednek tudósok a szöveg eredeti voltában? Honnan tudhatjuk, hogy ezek a versek benne voltak-e Márk szövegében, vagy későbbi betoldásokról van-e szó? Sokakat talán meglep, de Márk evangéliumának valójában nem kettő, hanem négy ismert végződése maradt fenn. Nem csak az a kérdés, hogy benne volt-e Márk evangéliumában a 9-20. szakasz, hanem az is, hogy ha a 16,8-nál mégsem fejeződött be az evangélium, három ismert befejezés közül vajon melyik lehetett az eredeti? Nézzük meg az ismert befejezéseket, majd vizsgáljuk meg a mellettük és ellenük szóló érveket!

1. Az első lehetőség a hosszabb befejezés (9-20), amelyik a bizánci szöveghagyományon keresztül jutott el hozzánk. Ezt az olvasatot támogatja a Textus Receptus, és mindhárom szöveghagyomány (bizánci, alexandriai és nyugati) számos unciális kézírata (A, C, D, K, X, W, D, Q, P, Y, 099, 0112, f¹³,

28, 33) és minusculus betűkkel készült másolata. (Az unciálisok tanúsága többet nyom a latban, mert a nagybetűs görög kéziratok korábbiak, mint a kisbetűs változatok.) A lectionariumok (kb. bibliaolvasó kalauzok) többsége is ezt a végződést tartalmazza, és korai patrisztikus támogatást is kap Iréneusztól, a Diatesszoronból, és talán Jusztinosztól, Aszteriusztól, a Constitutiones Apostolorumból, Didümosztól, Epiphaniusztól, Marcus Eremitától, Nesztorianusztól, Ambóziusztól és Augusztinusztól.

2. Jeromos tud egy ennél is hosszabb befejezésről, mely azonban csak egyetlen görög kéziratban maradt fenn.

3. A két legrégebbi kódexből (Ⲙ és B) hiányoznak a 9-20. versek, ahogy a 304-es unciáléból, a Synaitic Syriac kéziratból, több örmény változatból, és a két legrégebbi grúz kéziratból (kilencedik és tizedik század) is. Eszerint Márk a 8. verssel fejezte be evangéliumát. A Márk-részleteket tartalmazó papiruszokban az utolsó fejezetek eleve lemaradtak, ezért a kérdés eldöntésében nincs jelentőségük. Néhány egyházatya viszont szintén a versek hiányáról tanúskodik; Euzébiosz és Jeromos azt állítja, hogy a szakasz az általuk ismert majdnem mindegyik görög másolatból hiányzott. Úgy tűnik, az alexandriai atyáknak (Kelemen és Origenész) egyáltalán nem volt tudomásuk a szakasról. Ezen kívül néhány kéziratban, mely tartalmazza a verseket, a másoló megjegyzést írt a lap szélére, figyelmeztetve az olvasókat a szakasz eredetiségével kapcsolatos kételyekre.

4. A negyedik befejezés két mondatból áll: „De ők jelentették Péternek és azoknak, akik vele voltak mindazt, amit hallottak. Ezután maga Jézus végezte általuk az örökkévaló üdvösség szent és romolhatatlan hirdetését.” Egyetlen kéziratban (it^k) találjuk ezt a befejezést önmagában, az összes többi másolatban, ahol ez a befejezés van (L, Y, 099, 0112; az ólatin k, a Harclean Syriac margója, és néhány bohairi és szahidi kézirat), a két mondat együtt olvasható a 9-20. versekkel.

A *külső* bizonyítékok alapján a második változatot egy az egyben elvethetjük, és a negyedik is igen gyenge lábakon áll. Erős támogatást élvez viszont az első változat (a hosszabb – de nem a leghosszabb – befejezés) és a harmadik, melyből teljesen hiányzik a 16,8 után bármiféle kiegészítés. A két változat közül az első mellett a szélesebb földrajzi elterjedés szól (mindhárom hagyományban megtaláljuk), valamint a kéziratok nagy száma, és a források változatossága (kéziratok, lectionariumok, egyházatyák). A harmadik változat mögött azonban a két legjobb kézirat, a Codex Sinaiticus és a Codex Vaticanus áll.

A második változatot a *belső* bizonyítékok sem támogatják, mert a nyelvezete idegen Márk nyelvezetétől, sőt, Bruce Metzger szerint kifejezetten apokrif hangulata van. A negyedik változat rövid befejezése szintén különbözik Márk tömör, lényegretörő hangvételétől. Az első változat hosszabb befejezésével is ez a gond: több olyan szót is tartalmaz, melyek nem jelennek meg máshol Márk evangéliumában, és a 8. vershez való illeszkedése is döccen egy kicsit. A harmadik változattal viszont az a probléma, hogy túl hirtelen ér véget, ami furcsa befejezése az evangéliumnak, kételyeket hagy az olvasóban még Jézus feltámadásával kapcsolatban is. Bár a United Bible Societies

bizottsága erősnek találta az első változat ellen szóló belső bizonyítékokat, a harmadik változattal szemben ugyanezt elmondhatjuk.

Amikor összevetjük a külső és a belső bizonyítékokat, nehéz döntés elé kerülünk. Erős külső bizonyítékok szólnak mind a legrövidebb változat, mind a hagyományos változat mellett (mely tartalmazza a 9-20. verseket), viszont mindkettő ellen erős belső érveket lehet felhozni. Továbbá mindkét változatra van magyarázat, ha a másik változat elsőbbségét feltételezzük. Lehetséges, hogy egy másoló hozzábiggyesztett néhány mondatot a számára befejezetlennek tűnő evangéliumhoz, és így jött létre a 9-20. vers, meg a másik két kevésbé valószínű változat. De az is lehet, hogy a befejezés egy korábbi másolás során valamiért lemaradt, esetleg a papirusz végéről leszakadt, és utána már az eredeti befejezés nélkül másolták tovább az evangéliumot. Az a tény, hogy mind a $\aleph$, mind a B a 9-20. versek nélkül adja közre az evangéliumot, erős, de nem elsőprő érv a harmadik változat mellett. A Textus Receptus változata melletti bizonyítékok legalább olyan súlyosak, ha nem súlyosabbak, mint a két legkorábbi kódex erős, de karcsú tanúsága.

Amíg nincs több világosságunk a kérdésben, a külső és belső bizonyítékok súlyozása alapján meghagynám a Biblia kiadásában a 16,9-20 verseket Márk evangéliuma befejezéseként. Ha valahogy kiderülne, hogy a szakasz mégsem lehetett az eredeti szöveg része, az akkor is bizonyos, hogy nagyon korai hagyományról van szó.